

MAGYAR
PHILOSOPHIAI SZEMLE

SZERKESZTI ÉS KIADJA

BOKOR JÓZSEF

EGYETEMI M. TANÁR.

VIII. ÉVFOLYAM. 1889. III—IV. FÜZET.

BUDAPEST

SZERKESZTŐ- ÉS KIADÓHIVATAL: IV., KECSKEMÉTI-UTCZA 6.

A «MAGYAR PHIL. SZEMLE» ÖT IVES FÜZETEKBEŒ, ÉVENTE HATSZOR JELENIK MEG.
ELŐFIZETÉSI ÁR EGÉSZ ÉVRE 5 FRT. E SZÁM ÁRA 2 FRT.

TARTALOM.

	Lap
1. <i>Domanovszki</i> Endre: Páduai Marsilius tana az államról és az egyházzól	161
2. <i>Dr. Simon</i> J. S.: A természettudományok szerepe a filozóphiában	174
3. <i>Dr. Öreg</i> János: Büntárs-e a philosophia?	192
4. <i>Dr. Buday</i> József: Giordano Bruuo élete és böleselete ...	231

Értesítő.

A normatív elvek jelentősége az etikában. Székfoglaló Medveczky Frigyesztől, ismerteti *Brassai* Sámuel 293. — Dante, mint politikai író, *Domanovszki* Endrétől 308. — Montesquieu par *Albert Sorel*, ism. *Rácz* Lajos 309. — Die Hollaendische Philosophie, G. von Antal 314. — Die Erziehung des Menschengeschlechts von August Niemann 315. — Zur Begründung einer überreligiösen Weltanschauung, von H. Druskovitz 315. — *Domanovszki* Endre nyugdíjazása 315. — *Pauer* Imre kitüntetése 316. — *Ormay* Lajos halála 316. — A philosophia világirodalma 317.

A «Magy. Phil. Szemlét» a Magy. Tud. Akadémia támogatja ugyan, de a lap irányáért és tartalmáért csakis a szerkesztőség felelős.

PADUAI MARSILIUS TANA AZ ÁLLAMROL ÉS AZ EGYHÁZRÓL.

Dante * fő törekvése volt bebizonyítani, hogy a világi hatalom független a pápától, hogy az állam nincs alávetve az egyháznak, hogy annak teendője, működése önálló. Államtanában tovább megy Paduai Marsilius. Dante és Marsilius vetették meg alapját azon önálló politikai tudománynak, mely a theologiai iskolával szemközt állott. A theologiai iskola egyrészt azt tanította, hogy a világi hatalom az egyháznak van alávetve, másrésztől mi ezzel szorosán összefügg, hogy a történet és az állam közvetlenül és egyedül az Isten műve, az ő keze vezeti a népeket a győzelemhez vagy az enyészethez s az emberi akarat a dolgoknak az Istentől előre meghatározott rendjét semmikép sem képes megmásítani, minden történeti eseménynek minden társadalmi átváltozásnak Isten az egyedüli oka. Az első pont ellen szól Dante, Marsilius pedig mutogatja, hogy az állam közvetlenül az emberi akarat és szabadság műve, Isten annak csak távolabbi oka.

Marsilius 1327-ben fejezte be munkáját, melynek czíme *Defensor pacis*.** A műben Bajor Lajos császárt védelmezi a pápa ellen. A védelem csak alkalmúl szolgál, hogy tanát az államról, az egyházzól s a kettőnek egymáshoz való viszonyáról előadja. Munkájában van rend, gondolatai határozottak, eszméi korát nagyon meghaladók, nyelve azonban még egészen középkori, sokszor érthetetlen, sok pontjában a mondatok halmaza miatt az egység és a kerekdedség hiányzik. Bántó, hogy ugyanazt többször ismétli. Hol a papság ellen szól, ott a munkában nincs azon nyugodt és békülékeny hang, mely Dante iratát jellemzi.

A középkori tudomány tartalmát lényegileg a keresztény hit, határozottabban mondva a dogmák képezték. A tudományos alakot

* A szerzőnek «Dante mint politikai író» című értekezése megjelent a M. Akadémiai nyomtatványai közt 1889.

** A munka fogalmazásában segéd társa volt Janduno János.

pedig Aristotelestől vették át s törekedtek tanait a dogmákkal összeegyeztetni. A kettőnek összeegyeztetése vagy legalább ilyenmű törekvés, jellemzi a scholastikát. Marsilius előtt mindig ott lebeg Aristoteles, és mégis ettől nem tudva is sokban eltér. Ez nem is lehetett más-kép. Ő oly korban élt, midőn a függetlenné lett itáliai kis államok már léteztek, midőn a műveltség, mely bennök született, már szép fejlődésnek indult. Egy fogékony és eredeti szellemre, milyen Marsilius volt, ez erős benyomást tett, s ennek befolyása alatt született meg munkája. A jobb állami életet ő valójában jövődéli.

Aristotelesi már az, a mint az állam fogalmát adja. Az állam a tökéletes emberi közösség, mely maga magának elegendő. Azok, kik az államban élnek, nemcsak élnek mint a vadak, hanem jól élnek, foglalkozván szabad munkákkal, milyenek a gyakorlati és az értelmi érények. Az embernek megfelelő élet szerinte kétféle: időbeli vagy világi és örök vagy mennyei. Az örök életéről a philosophusok nem tudták az emberiséget a bebizonyítás által meggyőzni, ellenben tekintve a világi életet, a teljes bebizonyítás sikerült nekik, kimutatván, hogy az embernek szükségképen az államban kell élni. Mivel a tökéletes életet élni akaró emberek szükségletei különfélék, kell az államban különféle foglalkozású embereknek lenni. Kik az államban a különféle munkát végzik, azok a különféle osztályok, rendek. Ezek az állam különböző alkatrészei. Marsilius az állami közösségi életnek szerves egészét törekszik adni, mi által megkülönböztető sajátága más középkori írótól határozottan kitűnik. Ezen írók vagy nem szólanak az embernek véges szükségéről, vagy ha szólanak, teszik ezt a világi dolgokat kicsinylő módon. Előttük csak a jövőd élet fénye és dicsősége ragyog s mi ennek a földön képviselője, az egyház. Ellenben Marsilius a vallás mellett véges, földi érdekeinket is gondos figyelmére méltatja s értekezik a földművelésről, iparról, pénzügyről stb. Egy a XIV. század elején élő egyszerű papnak éles szeme már belátja a pénznek nagy fontosságát az állami életre s mondja, hogy az állam nagyon okosan cselekszik, ha azt mindig jó rendben tartja. Dante csak általában szól a világinak becséről, ellenben Marsilius véges érdekeinket, mint jogosultakat, már meglehetősen részletességgel fejtegeti.

Mint középkori író szorososan elvlasztja ugyan a jelen életet az

* Pax mortalium genus reparabili successionem multiplicans, facultates protendit, mores excolit. Defensor pacis a Marsilio Patavino. Francofurti 1612 1 l.

örök élettől, de nem középkori merevséggel. Mindezek által hídát készít az újkorhoz.

De hogy az államban a tökéletes emberi jót, a maga magának elegendő életet elérjük, ennek feltétele a béke. Ezt minden nagy philosophus és gondolkodó tanította; Plato, Aristoteles, Dante, sőt Kant az örök béke eszméjére gondolt.

Az állami közösségi élet szerinte lassankint a gyenge kezdetből fejlett ki. Az első és a legkezdetlegesebb egyesülés a férfiú és a nőé. Ebből eredett minden emberi közösség. A család elszaporodván, nem volt neki elég egy ház, hanem több házat kellett építeni s így lett a község (vicus a vicinia). A család tagjait kormányozta a családfő, de nem törvény által. De miképen, a positivumot nem mondja meg.* Azonban a községet már nem lehetett így igazgatni, hanem a természeti törvény, az ész közös parancsa által. Megsokasodván a községek, ezeket is egy, vagy a legidősebbik vagy a legjobb kormányozta. De az első községekben a részek még nem váltak szét határozott rendekre, mert ugyanaz, ki uralkodott, mivelte egyszersmint a földet vagy őrizte a nyáját.

A községek elszaporodásával növekedett az emberek tapasztalása, felfalálták a mesterségeket és a tökéletesebb, jobb élethez a módokat, mi által a közösségi élet részei határozottabban alakultak meg. Így lett a tökéletes, teljes közösség, melyet *államnak* nevezünk.

Aristoteles nyomán szól a különféle államformákról. Ezen pontban van a lényeges különbség Marsilius és a többi középkori írók közt. A középkori írók szerint csak az Isten az, ki a népek sorsát intézi, ellenben Marsiliusnál az állam lényegileg az ember szabad cselekedetének, belátásának és hatásának műve.** Nagy ellenmondásba esett a theologiai iskola, midőn egyrészt azt állította, hogy az Isten

* Szeretet által. A szeretet fűzi össze közvetlenül a család tagjait.

** Principatum institutio ab humana mente immediate provenit, licet a Deo tanquam causa remota. Lentebb: modis institutionum principatus per humanum voluntatem immediate factas narrare volumus 29 l. Vagy a 45-ik lapon: his autem habitum est dicere de causa legum effectiva quam reddere possumus per demonstrationem, de illa enim institutione, quæ Dei opere vel oraculo immediate absque humano arbitrio fieri possibilis est, aut iam extitit, qualem mosaicæ legis institutionem diximus etiam quantum ad ea præcepta civilium actuum, quæ in ea sunt pro statu presentis seculi non intendendo hic assignationem facere, sed de legum et principatum institutione tantummodo quæ immediate proveniunt ex arbitrio humanæ mentis. U. o

intézi a népek sorsát, ő az egyedüli oka a társadalmi és az állami átváltozásoknak; másrészt pedig hol az államról szólott, ellentétben az egyházzal, hogy ezt annál jobban kimagasztalja, ettől minden jogsultságot és becsét megtagadott, azt mint csupán az érzékinék, testinek képviselőjét, jelentéktelennek mondotta, azt állította, hogy az államot csak emberek alapították meg, még pedig sokszor nem a legtisztességesebb módon. De így az állam nem a jog, nem az emberi szabadság intévénye, az minden szellemiből kiforgattatik. Ehhez képest a theologiai iskola az új iskola férfaira a legnagyobb megvetéssel nézett le s a guelfek és a ghibellinek folytonos feszültségben és ellenségeskedésben állottak egymással.

Marsilius legjobb államformának tartja a törvények által korlátozott választó monarchiát. Az államtörvények első és tulajdonképeni ható oka maga a nép, az összes polgárok, vagy az erősebb (valentior) rész, mely az összes polgárságot képviseli, tehát az, mit ma többségnek mondunk.*

Az állam akkor szabad, — s az államban minden embernek szabadnak kell lenni — ha annak törvényeit polgárai hozzák. Ebben van meg a biztosíték, hogy azoknak önként fognak engedelmeskedni. Azon cél, mely miatt az emberek állammá egyesültek, határozza meg a hozandó törvényeket, t. i. a polgárok jóléte és hogy az emberi élet maga magának elegendő legyen. Az uralkodó a hozott törvények szerint tartozik cselekedni, különben ha nagyot vét, le is tehető. Azon nehézségekre, melyekkel az ily politikai cselekvény jár, még nem gondolt. A fejedelem csak azon viszonyokban intézkedhetik saját akarata szerint, melyek a törvény által még nincsenek meghatározva. Itt az alkotmányos monarchiának alapvonalai már megvannak, azon tana által pedig, hogy minden hatalom eredetileg a népben van meg, azon politikai elveknek lett első hirdetője, melyek a XVIII. század óta érvényre jutottak. Marsilius elméje fél milléniummal előzte meg korát. Az az igazi jogegyenlőség, midőn azt mondja hogy az államban minden embernek szabadnak kell lenni. Józan demokratiai elvet fejez ki a következőkben. Nem lehet, hogy jobb törvényeket hozzanak a csupa bölcsek, mint a polgárok összes sokasága, melyben a bölcsek is befoglaltatnak. Az egybegyült sokaság megkülönböztethet, s azt, mi a közjóra nézve igazságos, mi azt előmozdítja, inkább akarja mint a sokaságnak bármelyik része külön-

* 46., 47. l. U. o.

véve. A kevésbé tanultak, szóval a tömeg, a tapasztaltakkal egyesülten a jónak kiválasztását és helyeslését elősegíti. Feltalálni a hasznost és az igazit nem tudja ugyan, de mire a belátóbbak rájöttek és elibe terjesztették, azt meg tudja itélni. Mert az ember sokat felfoghat másnak beszéde által, minék kezdetéhez magától el nem jutott volna.

Az uralkodónak két fő, egymástól el nem szakítható kelléke legyen: okosság és erkölcsiség. Az állam szenvedni fog, ha a fejedelem erkölcsileg romlott, bármennyire legyen is hatalma a törvények által körülírva. Mindent nem lehet a törvények által meghatározni, kell némely ügyeket a fejedelem akaratára bízni. Ez esetben ha gonosz szívű, az állam adja meg az árát.* E pontra nézve nagyon ellenkezik a későbbi itáliai írókkal, különösen Machiavellivel.

Dante még meg nem különböztette az állami hatalmakat, ő már megkülönbözteti a törvényhozó hatalmat a végrehajtó hatalomtól, még pedig elég jól. Erős, kellő hatalommal felruházott uralkodóra gondol. Kell hogy a fegyveresek bizonyos száma álljon rendelkezésére, kik által a törvények iránti engedelmességet kényszerrel is kierőszakolhatja. A törvényeknek nem volna erejük, ha azokat végrehajtani nem lehetne. De gondoskodik, hogy a fejedelem a fegyveres hatalommal vissza ne éljen. E végett kívánja, hogy úgy, mint a polgári ügyeket, a fegyveres erőt is a törvényhozó testület határozza meg. A fegyveres hatalom ne legyen nagyobb, mint az összes polgárok hatalma, hogy az uralkodó a törvényeket meg ne sérthesse s azok nélkül, vagy épen azok ellenére uralkodjék.* Világos feje és jogérzete tiltakozik oly fegyveres erő ellen, mely az országos törvények hatalmának körén kívül áll. Ez természetes, mert az ország törvényei mindenkit köteleznek s az állam csak akkor egységes, ha a katonaság is az országos törvények alatt áll s azokat tiszteli, különben *status in statu*. Az állam egységére nagy súlyt fektet, mi egy a középkorban élő íróra annál nagyobb érdem, mivel a hűbériség az állam egységét minduntalan megszakította. Tulajdonképen a hűbériség korában államról, azaz törvényesen szervezett, a nép jólétét czélzó jogi intézményről szólni nem

* *Debet armata potentia principantis determinari per legislatorem veluti civilia reliquia: tanta siquidem ut unuscujusque civis seorsum aut aliquorum simul excedat potestatem, non tamen eam, quæ simul omnium aut majoris partis, ne principantem præsumere aut posse contingat violare leges et præter aut contra ipsas despotice principari.* 60 l. U. o.

lehetett, legfeljebb országról, birodalomról. A hűbériség elve volt: az egyeseknek, hatalmasoknak, dynastáknak külső erőszaka, de ebben nem volt meg a jog. Midőn Marsilius egységes, jogi államról szól, az ő elméje jól belátja, hogy a hűbériségnek ütni fog órája és hogy annak helyébe erős monarchia lép. Mondja is, hogy az államban minden hatalom a legfelsőbb hatalomnak legyen alárendelve, úgy azonban, hogy a különféle polgári működések jogosult szabadságukat megtartsák. Az állam egysége mellett a polgárok szabad mozgékonyágát kívánja. Itt is nagyban különbözik Machiavellitől, ki az állam hatalmának és egységének mindent feláldoz.

Szám szerint egy és nem több világ van azon értelemben, mivel noha sok lény van benne s noha mindegyik a maga természeti hajlamát követi, mégis valamennyi függ az első lénytől. Az állam és alkatelemei az ész törvénye szerint képezve, hasonlítanak az állathoz és részeihez, t. i. a milyen egység van az állat, mint egész és részei között, olyannak kell lenni az állam egységének is. Azonban az állam szerves egysége nála még nem elég termékeny, mert különbségei az általános alpból csak gyengén emelkednek ki. A maga korához képest itt is eleget tett.

Felhossa azt a kérdést is, hogy a monarchia egy és általános-e, vagy a nemzeteknek föld- és néprajzi viszonyai szerint több különböző fejedelmek és törvények alatt élő államok legyenek-e? Azt írja, hogy ezen kérdésre felelni nem tartozik munkájába. E feleletből is kiolvashatunk annyit, hogy egy általános monarchia eszméjéhez az emberiség már nem ragaszkodott. Belátja azt Marsilius, hogy az önálló nemzeti államok képződésének kora közeledett. Európa megunta a hűbériséget vagyis a folytonosan erőszakoskodó önkényt. Csak midőn ez megtörtetett, állhatott elő egy legfelsőbb hatalom — a monarchia, mely a részeket egyesítette. A külön nemzeteknek, melyek már eredetileg egységet képeznek, megvan azon irányuk, hogy egységes államot képezzenek.

Egyház Magas felfogása van Marsiliusnak az egyházzal. Az egyház azon hívők közössége, kik az Isten tiszteletére egyesültek. Az egyházat képezik nemcsak a papok, hanem a nem-papok is, mind azok, kik Krisztusban hisznek.* Itt a középkori katholicismusnak egy alap-

* Propterea viri ecclesiastici secundum hanc verissimam et proprissimam significationem sunt et dici debent omnes christiani fideles, tam sacerdotes quam non sacerdotes. 107. l. U. o.

dogmája ellen emeli fel szavát, az ellen, melyen az egész hierarchiai hatalmas épület nyugodott. Az *ordo* szentsége azon rendi különbséget alapította meg, mely szerint a klérus egyáltalában a laikusok fölött állott, ez amattól a szellemiekben feltétlenül függött s a pap volt a közvetítő Isten és ember között. Ez az a pont, mely a katolikus egyházban a klérusnak rendkívüli hatalmát és befolyását a műveltekre és kevésbé műveltekre megalapította. Ismeretes dolog, hogy a protestáns egyház a papságot ily nagy hatalommal és tekintéllyel fel nem ruházta.

Megkülönbözteti az időbelit (*temporale*) és a szellemit (*spirituale*). Időbeli alatt érti mindazt, mi az ember használatára, szükségéinek és gyönyöreinek kielégítésére a jelen életben rendelve van. Az emberi törvények ezekre vonatkoznak. Szellemiek alatt érti az örök életre rendelt isteni törvényt. Hogy az emberi törvényeket megtartsuk, ehhez az államnak van kényszerjoga, s ki azokat átlépi, azt az állam büntetése éri. Kényszerjog az isteni törvények megtartásában semmit sem használ. Az örök üdvre kényszeríteni nem lehet. Örök üdv alatt értjük, hogy az ember az Istennel, az egyáltalános szellemmel, az egyáltalános igazsággal szabadon, saját akarata által egyesüljön. Azt mondja: Krisztus nem azokat jutalmazta meg, kik kényszerrel távolítottak el a bűn útjáról, hanem azokat, kik önként, készakarva tartották magukat vissza. A keresztény hit nem tűri a kényszert és az uralkodást, az nem a merő szükségességnek, hanem a szabad akaratnak gyümölese. Az apostolok azt tanították, nem uralkodunk a ti hitetek fölött, mi annak csak segedelmére vagyunk.* A szellemiekben csak tanításnak, intésnek és nem uralkodásnak van helye, mert a keresztény vallás senkit se foszt meg a maga jogától. Mily szép és igaz, hogy a vallásiakban is az egyéni szabadság mellett felszólal! Ezen elvben az ő műveltebb, értelmileg haladottabb kora tükrözi magát vissza, holott az természetes, hogy a régi egyháznak a sötét századokban a nyers és az értelmileg kiskorú népeket vezetnie és fegyelmeznie kellett. Tanítja, hogy Krisztus, az isteni törvény kinyilatkoztatója, a legfőbb bíró. De bírői hatalma e világon nem gyakoroltatik kényszerítő módon büntetések vagy jutalmazások által. Az ő irgalma akarta, hogy az emberben az elkövetett bűnért a bánat magától felébredjen.** Ez általában nagyon szép, mély és igaz megkülönböztetése az állami és a vallási

* Fide, quæ per dilectionem operatur, statis, non dominio. 141, 173 l. U. o.

** 172. l. U. o.

életnek. Az állam, mint a közerkölcsiség őre, mindjárt üldözi és megbünteti a bűntényt; ellenben midőn az ember a bűnnek mardosó tudata miatt az életben minden támaszt elvesztett, a vallás nyújtja neki azon enyhítő balzsamot, hogy az Isten a megbánónak a legborzasztóbb bünt is megbocsátja, időt enged neki a megjavuláshoz, hogy ez alapon új életet kezdhessen.

És Marsilius azt tanítja, hogy mi az Istent megismerhetjük és hogy az Isten nem akarja, hogy róla kikényszerített vallomást tegyünk.* A scholastikusok azt tanították, hogy a theologia, a természetfölötti módon kinyilatkoztatott igazságok tudománya s ezért az embernek szüksége van a természetfölötti, az emberi ész felfogásának határait meghaladó kinyilatkoztatásra. Így a theologia csak a hiten alapszik (pedig minden hitből kifejlődhetik a kétely), és nem az emberi gondolkodás felfogásán, tehát nem a tudáson. Marsilius ilyen theológiáról semmit sem akar tudni. Ő e pontra nézve is messze elhagyta a középkort. De megszegényíti azon újkori philosophusokat is, kik azt hirdetik, hogy mi az Istent meg nem ismerhetjük, hogy a philosophia az isteninek ismeretéről lemondott. Mintha ezen pusztá állítás már bebizonyítás volna.

Mindamellettt hogy különbséget tesz az isteni örökkévaló s az emberi időbeli törvény között, felfogása az, hogy az elsőt egyszersmind a jelen életre is vonatkoztatja; csakhogy az nem szabályozza véges emberi cselekedeteinket és érdekeinket, az nem tanít minket arra, hogy a törvénszék előtt mikép tusakodjunk és a magunkét követeljük, hogy a tengerek mélységét mikép mérjük, noha mind ezeket nem hogy tiltaná, hanem megengedi. Épen ezért az emberi törvény az idők változásai szerin különféle módon irányozza az embereket véges de szabad céljaikra. Ellenben az isteni törvény változhatatlan és örök. Marsilius, mint Dante, azon középkori felfogáson, mely csak a jövő életnek tulajdonított becsét, ellenben a jelen életet kicsinyeltet sőt megvetette, túlhatni s végtelen céljainkat a véges, de nem tiltott céljainkkal összeegyeztetni törekszik. Nem fél semmi kutatástól, semmi tudománytól, mind ezeknek szabad nyomozását hirdeti.

Következik az a pont, melyben előadja, hogy az egyház mint jelenség az idők folyamában mennyire eltért valódi fogalmától.

Az egyházi alkotmányra nézve azt tanítja, hogy egy ember bár-

* 175. l. U. o.

mily rangú és állapotú legyen is, nem határozhat a vallásiakban. Ezt csak az általános zsinat teheti, hol a hívők összessége, még pedig papok és nem-papok. Valamint az állami hatalom eredete szerinte a népben van, úgy a hívők összessége képezi az egyházban a legfőbb tekintélyt. Azonban ezen tekintélynek van szerinte egy mélyebb alapja. Ez az irás. De az irás Marsilius szerint az ember mivoltának megfelelő, az tehát rá nézve nem idegen, nem külső tekintély által adott. A kánoni könyvekről azt mondja, hogy azok nem emberi találmány, hanem közvetlenül az Isten által vannak sugalmazva, tehát tévedés azokban nem lehet. Így természetes, hogy azok, kik azokat megirták, pusztán szenvedőlegesen viselték magukat, Ehhez képest az általános zsinatról is azt mondja, hogy azt a szent szellem vezeti. Azonban a szabad, az eredeti szellemű Marsilius itt is törekszik az elfogultsági állapotból kiemelkedni, midőn azt tanítja, hogy Krisztus az örök üdv törvényét hiába adta volna, ha annak igaz értelmét fel nem tárja azoknak, kik azt keresik. Egyszerű szavakban a teljes vallási szabadságot hirdeti. Hozzá teszi, hogy a tekintélyre emelt irást megfelelő módon kell magyarázni. A melyek az üdv szükségességére vonatkoznak, azokban semmi szónak, semmi írásnak nem tartozunk hinni s a szerint vallomást tenni, hanem csak azoknak, melyek kánoniak, vagyis melyek a bibliában foglaltatnak. De az írásban is vannak helyek, melyek értelméről nézve kétséges. Itt követni fogjuk a hívők általános zsinat által tett magyarázatokat. Ezek a hitezikkek. Az írásban azon helyeken, melyeket mystikailag nem kell magyarázni, követni fogjuk a szó szerinti értelmet, azon helyekre nézve, melyekben az értelem mystikai, Marsilius a szent életű férfiak helyesebb (probabilior) itéletéhez ragaszkodik. Mit az íráson kívül saját tekintélyöknél fogva mondottak, itt csak azt fogadjuk el, mi az irással összhangzik, azt miben eltértek egymástól, az irás által kalauzoltatva, melyre mindig támaszkodik, tisztelettel félre teszi, mivel néha maguk is az irás körül és azon kívül nem egyeznek meg, mint azt a galacziái levél II-ik része mutatja.

Ezek nyomán azt tanítja, hogy az isteni tanok és igazságok sem öntetnek belénk közvetlenül, mintha mi azoknak pusztán csak passiv befogadói volnánk. Azt mondja, Krisztus tana az ő élete, ő az igazság. És ő semmit sem tanított egyebet, mint mi az ember lényegében örök dő óta megvan. Az emberi természet egyszersmind isteni. Mily egyszerű Marsilius tana, de egyszersmind a legfenségesebb. Nem, ez nem

Marsilius tana, ez a kereszténység alaptana, e körül forog az egész kereszténység. Sejtette ezen igazságot már az ókor, mint azt különösen Plato és Aristoteles irataiból kiolvashatjuk, de azt csak a kereszténység hozta öntudatra. Emberi természetet úgy gondolni, hogy ennek nem az isteni természet képezi igazságát, nem-tudása annak, mit kell az isteninek ideája alatt érteni. Hisz az isteni, tehát a legfőbb és a legjobb, az emberre nézve nem túlnani, nem transcendens, nem idegen, nem oly adott, mit az embernek előbb kívülről kell befogadni. Marsilius a kereszténység belsejébe mélyen behatott.

Marsilius szerint az irás szavainak nyomán nem lehet bebizonyítani, hogy valamelyik püspök vagy egyház (a római) az összes keresztény egyháznak feje volna. A papoknak kétféle működését (dignitas) különbözteti meg, lényegest és nem lényegest. Lényeges az, mely a vallási élet ápolását czélozza. E tekintetben a pápának méltósága és hatása nem nagyobb mint bármely papé.* Lehet azonban a keresztény egyháznak egy feje s a többi püspököknél feljebb való az általános zsinat határozatánál és tekintélyénél fogva, de működése ekkor is tisztán csak a vallásiakra tartozik s minden oly törvényhatóságot kizár, mely a kényszerrel rendelkezik. De hogy az egyháznak egy főpüspökjé legyen, ez az isteni törvény által nincs megparancsolva, mivel a hit egysége nála nélkül is (noha bevallja, hogy nem oly könnyen) volna fentartható. Igazság szerint ezen elsőség azon püspököt illeti, ki egész élete és szent tudománya által a többiek fölött kitűnik. Ily elsőséggel, mennyiben a többiekhez hasonló, több tekintetnél fogva a római püspök és az ő egyháza látszik birni, mivel első püspökjé kitűnt a hit és a szeretet által, azon hirnél és fölénynél fogva, melyet Róma városa a többiek fölött régóta gyakorol, mivel püspökjei régi idő óta fáradhatatlan munkával és gonddal terjesztették a keresztény hitet s annak egységét fentartották, mivel Róma népe és fejedelme az általános monarchia és tekintélye által kényszerítő hatalmat gyakorolt a világ minden népe és fejedelme fölött. Végre a római püspököt azért illeti meg az elsőség, mivel ezen püspököt és ezen egyházata keresztények mind megszokták jobban tisztelni, mint a többieket, mivel ő buzdította a keresztény népeket az erényre és az Isten tiszteletére s feddések és fenyegetések által ő tartotta vissza azokat a büntől.** Igy a római püspök és egy-

* A 246. lapon ezt mondja: presbyter ab ætate nomen impositum est, quasi senior, episcopus vero a dignitate seu cura super alios, quasi superintendens.

** 319 l. s köv.

ház kezdettől fogva megengedett módon (licite) szerető gondjainál fogva lassankint jutott azon elsőséghez, mely azután a megszokott devotio, tisztelet és engedelmesség által mintegy a szabad választás erejét vette fel. De azt ismételve kiemeli, hogy az írásból ki nem lehet mutatni, hogy Krisztus parancsa vagy valamelyik apostol tanácsa folytán a többi püspökök és egyházak a vallásiakban alá vannak vetve a római püspöknek.* Így Marsilius a keresztény vallás alaptanait egyáltalános, a pápai méltóságot pedig viszonylagos szükségességnek tekinti, azaz mivel a viszonyok és körülmények kedvezők voltak, hogy a római püspökből pápa lett, vagyis az összes kereszténységnek egyházi feje. Azt mondja Marsilius, hogy a kereszténység egyáltalában szükségképeni. Ha ilyen, az soha el nem enyészhet. A legújabb időben tudományos, nagy műveltségű férfiak az ellenkezőt hirdették. Ennek oka csak az lehet, hogy ők a vallásnak valamelyik formájával meghasonlottak, vagy hogy el nem mélyedtek elegendőképen a kereszténység alapelvébe. Marsilius, mint láttuk, a római püspöknek világtörténeti fontosságát és érdemeit teljes mértékben elismeri s a mint ezeket ő megfigyelte, a történetírók nagyobbára az ő nyomdokain járnak még most is. Hol a pápát megtámadja, ez azon visszaélésekre vonatkozik, melyeket magának kitünő hatáskörénél és tekintélyénél fogva koronként megengedett s igényeiben a kellő határon túlmént.

Az egyház viszonya az államhoz. A guelfek felfogása szerint az állam szemközt az egyházzal elvesztette önállását, szerintök az államot az egyháznak kell kormányoznia; az állam nem tudott eljutni a maga jogához. Ellenkező túlságba esett Marsilius. Ő az egyházat egészen az államnak akarja alávetetni, az előbbi az utóbbinak mintegy rendőri felügyelete alatt áll, a császárnak van joga a zsinatot összehívni, a püspököket letenni, az eretnekeket, ha a közrendre veszélyessé válnának, megbüntetni. Közel jár az államegyházhoz. Az államegyházban nincs vallási, a theokrátiában nincs politikai szabadság. Marsilius ezen felfogására hihetőleg befolytak a papságnak túlságos igényei. Ez okozta, hogy ő nem látott más módot, mint az egyházat az államnak egészen alávetni. De jól jegyezzük meg, hogy az egyházat csak mint jelenséget akarja az állami felügyelet alá helyezni; ellenben a vallás örök igazságai semmi külső tribunál elé nem tartoznak. A vallási igazságokat törekszik úgy körül határolni, hogy

* 328. l. U. o.

megítélhessük, melyek azok. A pápai dekretálisok még nem isteni és örök igazság, ennek ismertető jele nem a külső tekintély, mert az igazság ilyenre nem szorul.

Marsilius új, merész politikai ideái, a kereszténység tiszta és szabad felfogása által korát messze túlszárnyalta. Az ő eszméi egy szebb, szabadabb jövőt hirdetnek.

Mondtuk, hogy a középkori írók az állami életet csak vallási szempontból tekintették, az ennek csak egy mozzanata volt, mert az Isten keze az, mely a népek sorsát intézi s vezeti őket a legfőbb cél felé. De így a népek és az emberiség szerepe csak passiv; szabad cselekvősége által sorsát maga meg nem határozhatja. Helyén van most azt kérdezni, mi képezte ezen gondolkodás alapját? Ez a felfogás csak egyik alkalmazása volt annak, a mint a középkori philosophia vagyis a scholastika az emberi szabadságot gondolta. Aquinói Tamásnak a scholastika fényének a determinismus által áthatott rendszerében a szabadság csak más formája a mindenben végig húzódó szükségességnek, a véges lény, tehát az ember is, a végtelen lénynek csak egy módosulata, minden mozgás csak egy rezgés az Istentől, mint az első mozgatótól eredett mozgásnak.* Ez a theologiai iskola szóban levő felfogásának oka. Duns Scoetusé az érdem, hogy a keresztény emberiség ezen determinismuson átesett. Duns Scoetus szerint az ember a maga akaratának közvetlen oka, mivel másképp nem cselekedhetnék és nem vétkezhetnék. Ezzel együtt az emberiség rálépett azon útra, hogy az individuum is kezdett eljutni a maga jogához. Duns Scoetus álláspontján az ember szabad, magát meghatározó alany, de nála a szabadság a merő önkény. Ez indeterminismus. Determinismus és indeterminismus végletek. Ezen végletek közvetítésén munkálni a további történetnek igazi és méltó tartalma. Mert igaz, hogy az ember nem szabad, ha önkénye, választása szerint nem cselekedhetnék. Elmetszük a szabadság üterét, ha az önkényt, a választást, az egyéni önelhatározást kihagyjuk. De a nagy kérdés

* Minden szempont, melyből Tamás az isteni lényeket vizsgálja, az Istennek mint egyáltalános létnek fogalmára vezet vissza. Ezért mondja, hogy az Isten a dolgok létele. Az egyes tulajdonságok közti különbség annyira összefoly, hogy csak a lét fogalma marad meg. Itt van determinismusának alapja. Summa Theologiae L. I. quest III—XII. A szabadság fogalmát felveszi ugyan, de ném annak nyomán, a mint ő az Isten fogalmát gondolja, hanem az egyházi tanra való tekintetből. Csakhogy az egyházi tant is tudományosan kell megalapítani.

éppen az, mi az, melyik azon hatalom, mire az embernek magát önként de egyszersmind szükségképen el kell határoznia: Arra mi az ő szívében bevésett örök törvénye, lényege a jóra. Ha e szerint cselekszik, az isteni és az emberi akarat nem képeznek legyőzhetetlen elentétet. Dante mondja is, hogy az államban teljesítendő munka csaknem isteni s az államot az isteni igazságosságból származtatja, mélyet az ember elsajátíthat magának mint igazi és legszebb tulajdonát. Marsilius pedig azt állítja, hogy az emberi természet egyszersmind isteni. Így a determinismus és az indeterminismus ellentéte egy magasabb egységben a teljes, a valódi, a konkrét szabadságban összeforrnak, egymástól elszakítva valótlanságok, egyoldalúságok, abstractiók. Már Dante úgy ítél, hogy az egész politika hatalmunkban van, az cselekvésünk körébe esik. Mondja továbbá, hogy az uralkodónak a szabadság és a béke hasznos tanítását a helyhez és időhöz kell alkalmazni. Fontos ez azért, mert a középkori írók a változhatatlanul legjobb alkotmányformára irányozták figyelmüket, tekintet nélkül az adott viszonyokra. Dante ezeket tekintetbe akarja venni. Helyesen teszi, mert a szabadság a térnek és időnek korlátai között fejlődik. Marsilius pedig az állam intézvényeit és az állami uralkodást úgy adja elő, hogy az állam emberi mű, s törvényei az idők változásai szerint különféle módon irányozzák az embereket véges, de szabad, az örök isteni törvényekkel összeegyeztethető céljaikra.

Dante és Marsilius egyengették ki azon tért, melyen az önálló szabad politikai tudományt lehet megalkotni. A bölcsészet történetének feladata nyomozni azon írók munkáit, kik a két uttörőnek nyomdokába léptek s kimutatni, hogy fáradozásaikban minő eredményhez jutottak. És ha kiviláglanék, hogy a politika elveire az emberiség és tudománya még most sem jutott el a teljes bizonyossághoz s bennök a kétségek és ingadozások még folyvást napjainkig is tartanak, s hogy ehhez képest a gyakorlati politika sem ment e hiányoktól: semmi okunk sincs elszomorodni vagy éppen kétségbeesni, miután birjuk minden emberi cselekvésnek, tehát a politikainak is, termékeny, soha be nem dugható forrását — az ész által megvilágosított szabadságot.

Domanovszki Endre.